

Перше кохання Івана Петровича

Леонід Скрипник

Ім'я їй було Льоля, їй було 12 років, вона вчилась в найаристократичнішій гімназії, вона мала знамениті чорні кіски з червоними бантами, її чорні оченята що-мить ладні були спалахнути сміхом, її брови вмili, проте, гоноровито хмурніти, вона мала зворушливо-тонкі ручки й ніжки, вона жила в сусідньому будинкові, й вікно її виходило у двір, де жив Іван Петрович, її тато був неймовірно поважний, одягнений у виц-мундир вчитель математики, в неї була мама, що одночасово здавалася Івану Петровичу втіленням аристократизму і відьмою; від її смуглявих рум'яних щічок пахло чимось смачним і холодним навіть у гарячі літні дні, і, нарешті, їй хронічно злазила або права, або ліва панчішка, або злазили обидві разом. На перші два випадки вона зупинялась раптом, з усього розгону, й натягала панчішку стоячи, а в другому разі чомусь обов'язково сідала де траплялось, і потім уже давала лад своєму вбранню.

Вона була першою жінкою, що Іван Петрович покохав.

Йому тоді було 13 років. Любов його була прекрасна й болісна.

Я вже казав раніше, що я — не поет. Гадаю, що це й краще. Правда, поети инколи мають справжній хист винаходити нові слова, щоб змальовувати речі, вже так багато разів змальовані, як от любов, але це трапляється дуже зрідка. Проте, вони любов цю вперто й натужно розписують і віршами, і прозою, і це можна пояснити їхньою другою властивістю — вмінням не зважати на факт існування оцих самих незчисленних описів що їх раніше вже поробили инші. Кожен поет творить так безпосередньо, ніби він перший в історії людства описує дану річ, або так, ніби він не читав ніколи нічого. Останнє, між иншим, трапляється инколи й насправді.

Я не поет, і я, на жаль, прочитав силу-силенну книжок, як про любов, так і про инші речі, що їх мені доводиться торкатися в своєму оповіданні. Про любов більше, ніж про що инше, — не тому, що це питання цікавить мене більше за инші, але тому, що воно над усі инші питання цікавило більшість авторів тих книжок, що мені довелося прочитати. Це питання, як відомо, викликає надзвичайну цікавість у більшості людей, і тому відіграє в їх життю велику роль... Проте, можливо, що справедливим буде встановити й обернену залежність...

Отже, не будши поетом, я обмежуюсь ролею історика, незначною зовні, але надто істотною ролею оповідача подій, що вже одійшли в минуле, усі аж з самого початку оповідачеві відомі, відомі здавна і тому вже втратили властивість бентежити й захоплювати його самого.

З Іваном Петровичем я був знайомий довгі роки, і хоч ніколи особливо його не любив, але ставився до нього з великою цікавістю. Тому я багато запримітив та спізнав такого, про що не відали инші й про що инколи не відав навіть він сам. Зараз, коли Іван Петрович вже давно помер (і помер так по-дурному) і коли я почав писати щось подібне до історії його життя, в мені народжується почуття глибокої інтимної симпатії до нього.

Я гадаю, що причина цього явища зрозуміла — людина завжди, чи то раніш, чи пізніше починає любити ту справу, до якої взялася совісно й серйозно, — і я певен, що ця передумова не вплине на мою об'єктивність, що вона, як я дуже хотів-би, мусить бути найбільшою цінністю моєї роботи.

Про любов мені теж чимало доведеться говорити, але кажу ще раз — робитиму я це не з тих причин, що пояснюють тотожню поведінку поетів та белетристів-прозаїків, а просто тому, що в історії Івана Петровича любов відогравала також не малу, хоч і не зовсім звичну, роль. А я — історик,

Отже, Іван Петрович на тринадцятому році свого життя покохав.

На цей час він уже встиг відчути свою безпорадну самотність, хоч і не встиг ще усвідомити її безпорадність. Часто на душі Івана Петровича було самотно й темно, хоч із природи своєї був він бадьорий і життєрадісний. Правда, свою життєрадісність він швидко навчився стримувати. Життєрадісність була дуже сильною емоцією Івана Петровича, а вияв сильних емоцій завжди дуже сильно розкриває людину, оголює її, робить беззахисною. Треба бути дуже певним м'якості й делікатності інших, щоб почувати себе безпечно навіть оголеному. Або — треба цілком щиро зневажити цих людей: зневага — чудовий захист. Але Іван Петрович на той час ще не зневажав своїх ближніх, а певність власної безпеки, природжену довірливість людини до собі тотожніх, оці самі тотожні дуже швидко знищили. Це робиться дуже просто й легко. Взагалі-ж добре найлегше знищити.

На той час Іван Петрович ще не навчився цінити свою самотність. Він не зміг достоту вивчитись цього і протягом усього життя. Він був надто нормальний у всій своїй чудноті й не вмів викрити позитивну цінність явища, якого цінність тільки негативна, — бо цінність самотності є лише в позбавленні від численного лиха та болю, що виникають у зносінах із людьми. Визначення щастя, як "відсутності страждання", трагічне визначення безнадійного шопенгаверового генія — було органічно чуже душі Івана Петровича, як і кожній здоровій душі. Щастя він завжди уявляв, як реальну цінність, і тому завжди прагнув до нього, навіть у таких випадках, коли, досвідчений роками, заздалегodi знав, що досягнути його не зможе.

Я не знаю, що таке любов у істотній, глибинній суті. Визначення любові і віршами:

Любов — пташка золота.

Любов — радість, любов рай...

так, як і визначення тих комсомольців, що схибили правильну лінію партетики — визначення, що за ним любов — "гола фізіологія", так само й містично-космічна концепція любови, як вияву якоїсь всесвітньої сили, що їй підвладні взаємини світів, цілих сузір'я, і взаємини двох мух на вашому рукописі, — всі ці різноманітні визначення любови мають для мене однакову цінність, або однаково не мають ніякої цінності. Я не знаю, що таке любов у її істотній глибинній суті.

Але я знаю любов по її виявах у людині, я довго й зблизька спостерігав Івана Петровича й тих, що його любили, і тих, кого він любив.

Перша любов Івана Петровича народилася вмить, "з першого погляду", а це й є, за

авторитетним свідченням усіх авторів, що мені їх довелося перечитати, доказ справжньої любови. І дійсно, любов Івана Петровича безперечно була справжня — я стверджую це, хоч ніхто в світі не знає різниці між любов'ю справжньою та несправжньою.

Це почуття, яскраве й гаряче, як сонце, мусіло, як сонце-ж, освітити й зігріти самотність Івана Петровича. Так воно й було, принаймні, перший час.

Знайомство Івана Петровича з Льолею відбулося у дворі, де він жив, і відбулося в умовах, що були для нього дуже сприятливі. Досі він кілька разів бачив Льолю у вікні її кімнати, але віддаль була дуже велика, очі в Івана Петровича були кепські, а той містичний початок, який дозволив би йому через телепатію відчутти й покохати Льолю, очевидно, не був Іванові Петровичу властивий.

Проте, я не вірю і тим космічним коханцям, які присягаючись, запевняють жінку, яка їм сподобалась, ніби знали її все життя, з пелюшок починаючи, хоч познайомилися з нею лише тому два тижні.

Не володіючи ні властивостями космічного коханця, ні гострим зором, Іван Петрович все-ж відчував велику зацікавленість Льолею. Приятель Івана Петровича, син пан-отця з реальної школи, Серьожка, хлопець 15 років, був знайомий з Льолею, і вони інколи одне з одним перегукувались. Голос у Льолі був дуже дзвінкий, веселий, і було в нім щось дуже, правда, невиразне, але таке, що Івана Петровича надзвичайно приваблювало.

До знайомства з Льолею Іван Петрович готувався цілий тиждень. Не тому, що передчував особливу, специфічну значність цього дня, а тому лише, що він увечері цього дня всій молодій людині двору мав показувати феєрверки власного виробу. З півроку тому до рук йому трапила книжечка про виготовлення феєрверків, і він саме зараз переживав добу захоплення бертолетовою сіллю, салітрою, азотовокислим стронцієм та іншими прекрасними й незнаними речами, що на них витрачалися не тільки його щомісячні полтинники, але й у кончій потребі стала грошова допомога, по яку він мусів звернутись по мами, Оксені Опанасовни. І зараз по довгім вивченні предмету, після терплячого збирання потрібних матеріалів і цілого тижня праці, витраченої на склеювання ракет та римських свічок, Іван Петрович готовий був віддати людству наслідки своєї діяльності.

Коли перед тим вони разом із Серьожкою обмірковували питання про аудиторію, Іван Петрович захищав усі кандидатури без винятку: як усякий справжній творець, Іван Петрович був зацікавлений у як-найширшому колі людей, що користуються з продукції його творчості. Серьожка виголошував ім'я за ім'ям, аудиторія збільшувалась, але разом збільшувався й неспокій Івана Петровича: Серьожка ніяк не міг згадати про існування Льолі. Іван Петрович відчував, як падає його інтерес до майбутнього вечора, а це свідчить про те, яку, порівнюючи, велику роль може відігравати тембр жіночого голосу в справах любови. Проте, він не міг спромогтися нагадати за Льолею просто. Отже, ніби пригадуючи, кого ще треба запросити, Іван Петрович задумливо звів очі на дім, де жила Льоля, помовчав і тоді недбайливо

запитав: "може й її запросити?.."

Льоля прийшла, Серьожка познайомив її з Іваном Петровичем, і вона зразу виявила до Івана Петровича надзвичайну уважність та зацікавленість. Іван Петрович збентежився, засоромився, став ще незграбніший. Іван Петрович дотримував камінно-серйозного виразу на обличчі, Іванові Петровичу хотілося одночасово пройтися колесом, заверещати, видертись на дах, обернутись у ніщо, а ще краще — в пил під зворушливо-тонкими Льолиними ніжками. Іванові Петровичу божевільно хотілось, притаївши дух, завмерти побожно і мовчки дивитись у Льолині чорні, блискучі від радості й цікавості очі.

Тому Іван Петрович лише разів зо два спромігся з-під лоба глянути в ці, вже укохані очі. На безліч запитань, що ними обкидала його Льоля, він відповідав серйозно, стиха, односкладово, немов йому дуже заважали ці питання, або він уважав їх за дуже нерозумні

На жаль, постійний і невідбирний нахил та не аби-які здібності Івана Петровича визначати відносний ступінь розвитку розуму в інших людей, у цю мить зникли, не лишивши й сліду. Можливо, що це теж є ознака справжньої любови, хоч я й маю до цього сумніви, бо надалі Іван Петрович ще не раз втрачав здатність оцінювати розумові здібності тих жінок, що запалювали його серце, — а справжня любов, за авторитетною думкою тих самих поетів та прозаїків, — єдина єсть.

Іван Петрович дуже страждав, відчуваючи неприпустимість свого стриманого, майже нечемного поведження і одночасно почував себе безкінечно щасливо від такої наявної зацікавленості ним з боку Льолі.

З душею, що кипіла найрізноманітнішими, найсуперечливішими почуттями та пориваннями, Іван Петрович з великим зовні спокоєм, з виглядом, що виправдував його прізвисько "задавака", готувався до феєрверку.

З феєрверком пощастило — він був блискучий. Така була одностайна думка всієї аудиторії. Така була й Льодина думка, і чи треба говорити, що тільки це й важило для Івана Петровича. Аудиторія галасувала, пищала, підстрибувала, ойкала, сміялась. Все це пророблювалось аж з надто достатньою енергією, властивою цьому прекрасному вікові. Льоля галасувала, пищала, підстрибувала, ойкала й сміялась не більш за інших, але Іван Петрович бачив і чув тільки її.

Потім, у період свого захоплення філософією, в добу мрій про створення єдиної, могутньої і великої системи світорозуміння, що мусіла змінити весь світ і принести щастя всій людськості — в цей період усвідомленого, самовідданого потягу до служіння їй, Іван Петрович, роздумуючи про той момент, коли оце його поривання так раптово втратило вселюдську широчінь та сконкретизувалося на одній-єдиній укоханій дівчині, — Іван Петрович утворив з цього приводу цілу теорію. Теорія виходила з установленної конечности та обмежености людської істоти й тому передбачала єдину можливість конкретного здійснення безмежних задумів тільки через певну конкретність, яка і є кохана дівчина. Ця теорія була конче потрібна Іванові Петровичу, бо инакше факт безперечної і цілковитої конкретизації його прагнень він мусів-би визнати за зраду

безкінечності. Цієї теорії "служіння людськості через служіння коханий жінці", Іван Петрович дотримувався, аж поки не перестав любити будь-кого, поки не почав сумніватися, чи любив він кого й раніш, поки не поставив знаку запитання над самою любов'ю.

Тоді Іванові Петровичу ще ніякі теорії не були потрібні. Він любив уперше й не думав не тільки-що про людськість, втілену в його аудиторії, яку він зрадив заради єдиної Льолі, але не думав, не усвідомлював навіть, що до нього прийшла незнана любов.

В перерві між римською свічкою й хінським сонцем, коли Іван Петрович копирсався біля своїх приладів, перевіряючи їх стан, до нього підійшла Льоля, весела, як горобець, з очима, що горіли збудженням та цікавістю. Їй треба було враз пізнати всі подробиці: що це таке, як воно буде горіти, невже воно буде крутитися — не може бути! — чи довго-ж воно буде крутитися, в який бік крутитиметься, що таке там у рурочках, звідки він узяв усе це, звідки він усе це знає, чи може вона сама все це зробити, чи навчить він її і чому він такий розумний?

Іван Петрович, заллятий щастям, розгубився конче, серйозність його стала ще зосередженішою, а відповіді зовсім уривчастими. Експансивність Льолина робила його безпорадним, як курча у воді. Втративши властивість ясно бачити суть речей, він зробив глибоку трагічну помилку — пояснив поведінку Льолину найвигіднішим для себе способом. Її увага, так щиро виявлена, сповнила цілою зливою щастя його душу, що такого щастя ще не знала. Іван Петрович ще не зустрічав ніколи нікого, прекраснішого за Льолю, і ніколи нічия увага не була йому така дорогоцінна. І він захлинався цим потоком, цією зливою дорогоцінностей... І майже втратив мову.

Звернувшись з трьома чи чотирма десятками запитань і маючи від Івана Петровича далеко меншу кількість односкладових, малозрозумілих відповідей, Льоля враз насупилась, тупнула ніжкою, — зворушливо-тонкою ніжкою, — помовчала й обізвала Івана Петровича "букою"...

Потік дорогоцінностей зник так само раптово, як і виникнув. Самітність, що до сьогодні була сіра, як туман, а тепер стала чорна, безпросвітня й болісна, ринула в душу Івана Петровича. Незнана любов, що її навіть сам Іван Петрович не встиг усвідомити, дала йому щастя на півгодини і вже вимагала розплати. А платити за щастя можна-ж тільки стражданням...

Іван Петрович підпалив хінське сонце, підпалив просто з інерції. Він нічого не розумів, нічого не сподівався, нічого не хотів — відчував лише, що все загинуло, що навколо — безпросвітній, безнадійний морок.

Проте, хінське сонце, що вийшло надзвичайно вдалим, цей морок трохи розвіяло. Льолин гнів зник дуже швидко й ні трохи не вплинув на її захоплення хінським сонцем. Світосприймання Івана Петровича підносилося з безодні відчаю протягом двох хвилин горіння сонця дуже крутою кривою. І коли сонце згасло, ще продовжуючи крутитися та отруювати повітря задушливим газом, і коли Льоля підбігла до нього з новою серією запитань, Іван Петрович знову відчув, що в душі його палає сонце, яскравіше за всі

хінські сонця світу.

І дивно — зараз Іванові Петровичу було далеко легше розмовляти з Льолею. Він до пуття відповідав на її запитання, точнісінько, як завжди відповідав учителям, а коли на закінчення свята затріскотіли й застрибали двором "жабенята", він стрибав, і кричав, і сміявся майже так само експансивно, як і інші діти, як і сама Льоля.

Страждання, що йому довелось зазнати, зробило сонце його душі лагідним і ласкавим. Він відчув можливість свою поведінку що до Льолі сповнити простотою й сердечністю, що завжди на них багате було його серце і що зараз вони його сповнювали аж надто.

І саме ці хвилини були найдорогоцінніші з усієї недовгої історії першої любови Івана Петровича...

Разом із Серьожкою вони проводили Льолю додому. Льоля й далі захоплювалась феєрверком та Іваном Петровичем. Серьожка повідомив Льолю, що Іван Петрович перший учень, і Іванові Петровичу схотілося розцілувати Серьожку. Проте, в ці хвилини Іванові Петровичу хотілося розцілувати весь світ... На те повідомлення Льоля відповідала односкладовим "так?". Це "так" було дуже ввічливе, холодно-зацікавлене і вимовила його Льоля протягом. Річ у тому, що сама Льоля була за малим не останньою ученицею своєї класи. Це Іванові Петровичу було невідомо, та коли-б і було відомо, не мало-б жоднісінького значення й не знищило-б холодку, що ним повіяло від Льолиного короткого "так".

Іван Петрович був чоловік і, хоч невиразно, але відчував, яке велике показове значення має оцінка від жінки чоловічих здібностей.

Все-ж таки це не завадило йому принести своє сонце додому. Лягаючи спати, по вечері, він радісно вирішив, що спати не буде, і в ту-ж мить заснув.

Надалі Іванові Петровичу вже не довелось зазнати таких радісних хвилин. Дальша історія першої любови його — це історія страждань, важких, гострих, тупих, бурхливих, німих, як відчай, але завжди болісних і завжди самотніх.

Лише одного разу Іван Петрович — і то ледве-ледве — підвів завісу своєї потайливості й появив іншому свої болі. Цей інший був Серьожка. Іван Петрович обрав його, бо саме до нього він так болісно ревнував Льолю. Серьожка тішився її наявними симпатіями, до яких з височини свого п'ятнадцятирічного віку він ставився хоч із призириством, але вибачливо, бо потай йому ці симпатії лестили, як лестить кожному чоловікові викликане ним почуття будь-якої жінки.

Саме Серьожку обрав Іван Петрович, бо Серьожку любила його кохана жінка, і це підносило Серьожку на недосяжну височінь. Ревнощів, саме ревнощів, коли взяти на увагу все те, що сказали про це ті-ж таки поети й белетристи-прозаїки, в Івана Петровича, власне, не було. Я вважаю, що до складу ревнощів обов'язково входить заздрість до того, хто володіє жаданим скарбом, а в Івана Петровича здібності заздрити були майже атрофовані. Те, чому я дав ім'я ревнощів, був просто гострий біль, що його Іван Петрович почував лише тоді, коли бачив їх поруч, коли мав змогу порівнювати симпатії Льолі до Серьожки з її байдужістю до себе. Крім того, він болів душею за неї,

бачучи неподіленість її почуття і вважаючи, що Серьожка, безумовно, її симпатії аж ніяк не варт. Проте, саме тому, якось увечері, повернувшись з садка, де вони були всі разом, Іван Петрович зважився сказати, що любить Льюлю.

Серьожка поставився до цього дуже просто й тверезо. По-перше, вона не жінка, а дівчинка — 12 років, — так що все це страшенні дурниці. Він, Серьожка, ось уже цілий рік знає, що таке жінка, бо його просвітила й просвічує досі їхня покоївка Ганька. Так Серьожка віддячив одвертістю за одвертість... Потім він почав докладно з великим задоволенням юнака, що вперше оповідає про свою першу жінку, розкривати Іванові Петровичу таємниці "справжньої" любови.

Серьожка не був скупий на подробиці. Іван Петрович сидів мовчки й слухав. Він, звичайно, знав Ганьку — товсту, злегка вкриту ряботинням, кирпату й дуже кокетливу дівку. Якось здибавши його в дворі, Ганька погладила йому волосся й пригорнула його голову собі до пишних грудей, і тоді Іван Петрович почув дух її пахвів, що видався йому огидний.

Чи тому, що Ганька була така далека від жіночого ідеалу Івана Петровича, чи тому, що він, — не усвідомлюючи, чому саме, — Серьожчині детальні описи любовних таємниць сприймав, як щось дуже образливе для Льюлі, якої образ весь час стояв йому перед очима, — так чи так, але голос стати, що був прокинувся в Івана Петровича так могутньо під час його пригоди з маленькою Ніною, зовсім не коханою, — цей голос зараз мовчав.

Іван Петрович весь час переживав образливо-гидливе почуття, відворотне майже до відчуття фізичного.

Терпляче, затиснувши зуби й насупивши брови, сидів він і слухав. Та коли Серьожка закінчив свою розмову, запропонувавши йому в дружній щирості "спробувати" з Ганькою, Іван Петрович підвівся, промимрив щось незрозуміле й утік додому.

Коли другого дня Серьожка покликав його до садка, де мала бути й Льюля, Іван Петрович відмовився. Бачити поруч Льюлю й Серьожку після того, що чув він учора, — це було не в його силі. Досить було, що його уява невпинно малювала йому цю картину. Сил і на це не вистачало, і Іван Петрович заховався до повітки, де рубали дрова, забився в пилину між двома стосами, ліг ничма на землю, вкриту вогкуватими трісками й шматками кори, що пахли солодкуватим гниллям, і заплакав. Плакав він довго потім, не витираючи сліз, звівся навколяшки й спробував помолитись, — тоді він був ще дуже релігійний. І молитва його була болісна, щира, незграбна. Іван Петрович врешті сам не знав, про що він молиться, — та чи й була б радість в цьому знанні?..

Після цього Іван Петрович зустрічався з Льюлею декілька разів лише на короткий час. І тоді нестримно мучився й соромився. Серьожчину відвертість він сприйняв, мов якусь брудну стіну, що назавжди повстала між ним та Льюлею, і те, що він все це знає, а вона ні, — примушувало його горіти з сорому, — немов це сам він збудував цей огидний мур...

Болісна й тяжка була перша любов Івана Петровича. Болісна всяка любов, бо нема

й не може бути в ній неотруєної радості східного сонця. Поети й белетристи-прозаїки, коли дорівнюють зародження любови до прекрасного ранку, — брешуть. Навіть найсвітліша й найрадісніша, найчистіша й найпрозоріша любов — перше юне почуття — воно прозоре кристалевою чистотою вечірнього, а не вранішнього неба. В-осени, на заході буває інколи небо, прозоре до дзвінкості, блідо-зеленаве, холоднувате, злегка лише прикрашене смужками полум'я — небо, що вмирає спокійно й побожно.

Такою завжди здавалась любов Іванові Петровичу. Любовний порив — це порив у майбутнє, а майбутнє, — це не ми. Людина обмежена в часі, і життя її — в її сучасному. Майбутнього в неї нема. В майбутньому в неї смерть. Любов — це міст у майбутнє, але пройти цим мостом не судилося нікому. Любовний порив, створивши майбутнє, неминуче вмирає. Смерть завжди є в коханні, бо вона є закінчення його, бо кохання її виправдує, робить її прекрасною, як прозоре до дзвінкості небо, що в-осени спокійно вмирає на заході...

Іван Петрович ще довго не міг повернутися до своєї минулої, хай сірої, але спокійної самотності. Самотність його довго ще була важка та болісна, і коли добродійний час та його щасливий вік знову оповили спокоєм його душу, його самотність стала ще похмуріша, — ніж була до цієї пригоди.

Іван Петрович виїхав на канікули, захопився новою пристрастю до аеропланів, пережив страшну ніч, коли Оксенья Опанасовна збиралася вбити його батька, — і спогади про Льюлю ставали де-далі спокійніші...

На початку осені він побачив її здала на вулиці, пригадав, що її батько викладає математику, і це примусило його подумати про завтрішню лекцію арифметики...

Перше кохання Івана Петровича закінчилось.

Примітки

Текст Леоніда Гавриловича Скрипника "Перше кохання Івана Петровича" представлений тут за публікацією у київському часописі "Життя й революція" № 10, 1928 р. Збережено правопис тієї публікації, котрий дещо відрізняється від сучасного.

Цей текст є фрагментом незакінченого роману "Епізоди з життя чудної людини". Передчасна смерть автора 23 лютого 1929 року від туберкульозу у віці 36 років не дала йому змоги завершити цю працю. У вищевказаному журналі "Перше кохання Івана Петровича" було надруковано з підзаголовком "З роману "Епізоди з життя чудної людини"". Того ж 1928 року у харківському журналі "Червоний шлях" № 11 було опубліковано інший фрагмент роману, під заголовком "Іван Петрович і Феліс".